

УДК 32 (478)

ПОЛІТИЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДОНЕЦЬКОМУ КРАЇ: РИЗИКИ НЕЗВОРОТНОСТІ

Тетяна БОЙКО

кандидат філософських наук,

завідувач відділу освітніх технологій та популяризації українознавства НДІУ

Анотація. У статті розглядаються особливості етнонаціональних процесів в Донецькій та Луганській областях, розкривається соціально-політичний ґрунт донецької ідентичності як основи відокремленого простору. Наголошується, що політизація сучасних національних відносин у регіоні виявляється у пропагуванні фейкових ідентичностей та форсуванні асиміляційних процесів на окупованих територіях.

Ключові слова: етнонаціональні процеси, регіональна ідентичність, національність, національні меншини, окуповані території.

ПОЛИТИЗАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЭТНОНАЦИОНАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В ДОНЕЦКОМ РЕГИОНЕ: РИСКИ НЕОБРАТИМОСТИ

Татьяна БОЙКО

кандидат философских наук, заведующая отделом

образовательных технологий и популяризации украиноведения НИИУ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности этнонациональных процессов в Донецкой и Луганской областях, раскрывается социально-политическая почва донецкой идентичности как основы обособленного пространства. Отмечается, что политизация современных национальных отношений в регионе проявляется в пропаганде фейковых идентичностей и форсировании ассимиляционных процессов на оккупированных территориях.

Ключевые слова: этнонациональные процессы, региональная идентичность, национальность, национальные меньшинства, оккупированные территории.

POLITIZATION OF CONTEMPORARY ETHNONATIONAL PROCESSES IN DONETSK AREA: RISKS OF IRREVERSIBILITY

Tetiana BOIKO

Candidate of Philosophical Sciences, Head of the Department

of Educational Technologies and Popularization of Ukrainian Studies of RIUS

Annotation. The article considers the peculiarities of ethnonational processes in Donetsk and Luhansk regions, discloses social and political foundations of shaping specific Donetsk identity as the basis for formation of a separated space. It emphasizes that politization of contemporary national relations in the region manifests itself in propaganda of fake identities and forcing of assimilation processes in occupied territories.

Key words: ethnonational processes, regional identity, nationality, national minorities, occupied territories.

© Бойко Т.

Сучасна етнополітична ситуація на Донеччині потрапляє в поле зору одночасно в кількох аспектах. За нинішніх обставин потребує уваги питання з'ясування передумов сепаратизації та політичної дезінтеграції цього регіону, формування різновекторних ідентичностей, які позбавили можливість виникнення загальноукраїнських консолідаційних процесів. При цьому виділяється політична спрямованість, нав'язаність іззовні сучасних етнополітичних процесів у Донецькому краї.

Розгляд етнополітичної ситуації у Донецькому краї як тривалої проблеми, спостереження за демографічними зрушеннями частки українців і динаміку міграційних процесів росіян та інших груп здійснювали В. Наулко, О. Малиновська, М. Шульга, В.Євтух. Суспільні зміни та статусні ролі росіян у регіоні аналізували Т. Рудницька та С. Савоскул. Науковці, проглядаючи коефіцієнти природств, аналізуючи зростання етнічної структури на користь українців, підходять до висновку про активізацію процесів відновлення української самосвідомості та етнічне відродження меншин у період проголошення незалежності України [1].

Обґрунтування структурних складових національної ідентичності виписане у працях Е. Сміта з його прагненням пояснити походження і суть етнічних та громадянських націй. Національну ідентичність у її практичному вимірі досліджували Е. Еріксон, Г. Мюррей, Р. Шпорлюк. По-новому переосмислюється на сучасному етапі підхід Б. Андерсона [2], адже унаочнюються процеси конструювання нових ідентичностей політичними елітами, що переслідують свої інтереси, створюють історико-культурні

міфи не лише для розгортання суспільних рухів, але й відновлення старих політичних утворень.

Проблеми української ідентичності, пов'язані з аналізом пострадянського становлення української держави, висвітлюють Н. Попсон, яка, осмислюючи лекцію Е. Вілсона про нашарування ідентичностей, розглядає продовження пострадянської ідентичності в євразійську чи панслов'янську, та Л. Грін, яка аналізує умови відокремлення української та білоруської ідентичностей від колоніального спадку радянської держави [3; 4].

Пояснюючи особливості формування різних форм ідентичності в Україні, варто вдатися до постколоніальних студій, що розглядають специфіку відносин між культурними ідентичностями країни-завойовника та колонізованих територій. Е. Саїд розкриває як особливості співучасті культури в імперському завоюванні, так і спроби опору. В українській літературі проблему культурного імперіалізму як малоросійського комплексу порушував Є. Маланюк як соціально-психологічний комплекс, який виникає внаслідок тривалого перебування України у складі імперії та браку дієвої політичної волі щодо захисту власного національного. Інші дослідники такий колоніальний синдром визначають як «малоросійська ідентичність» (З. Когут), «подвійна лояльність» (П. Магочій), «гібридна національна свідомість» (В. Верстюк).

Необхідними для розуміння новоствореної «української» ідентичності є також напрацювання М. Рябчука. Він висловлює думку, що українська «креольська» нація є продуктом вимушеної політичної емансипації колоніального

(колоністського) населення на території України внаслідок зовнішніх чинників (розпад ССРСР) зі збереженням домінантного соціального становища й культурного статусу, але без виразної етнокультурної емансипації від метрополії. Ігнорування конфліктного потенціалу, наявного в обох версіях української ідентичності, може призвести до формування в одній державі двох антагоністичних націй і, відтак, не розколу, а радше ольстеризації України, вважає дослідник. «Креольська ідентичність» – це російськомовні мешканці України різноманітного етнічного походження, які вважають себе громадянами нової незалежної держави та орієнтуються на поєднання цінностей російської культури та радянських ідеалів [5].

Аналізуючи сучасні геополітичні процеси та їх вплив на етнонаціональні відносини на Донеччині, науковці на перше місце ставлять політичний контекст. Зокрема, американський експерт Інституту зовнішньої політики досліджень у Філадельфії М. Сесає вказує на політику заморожування конфліктів, яку проводить Росія, як чинник, що дестабілізує ситуацію в країні і водночас впливає на її зовнішньополітичні рішення. Росія використовує різноманітні методи в східній частині України, що характеризуються як «гібридна війна», що була розгорнута раніше по всій російській периферії – у Грузії, Молдові та навіть Азербайджані [6].

Метою статті є аналіз етнонаціональних процесів на території Донбасу у їх демографічних виявах, політичних лояльностях, а також трансформації ідентичності як складової сучасної гуманітарної кризи. Основним завданням є з'ясування особливостей розвитку

етнонаціональних процесів регіону та його майбутніх перспектив.

Території Донецької та Луганської областей насичені багатоетнічним компонентом. Згідно з переписом населення 2001 р., за національним складом у Донецькій області проживало 133 національностей зі 134, що зареєстровані в Україні. З них українці – 56,9% – 2 744 149, росіяни – 38,22% – 1 844 399. Решта етнічних груп, за винятком греків (1,61%), не набирають і одного відсотка: білоруси – 0,92%, татари – 0,40%, вірмени – 0,33%, євреї – 0,18%, азербайджанці – 0,17%, грузини – 0,15%, молдовани – 0,15%, болгары – 0,1%, німці – 0,1%, поляки – 0,1%, цигани – 0,1% та ін. [7].

Слушним видається підхід луганського дослідника І. Кононова, який обстоює думку про наявність на Донбасі «українсько-російської домінуючої етнічної коаліції», в якій межі між українською та російською ідентичностями є нечіткими і піддаються коливанням, якими й зумовлюються зміни у самоідентифікації певної частини представників цієї етнічної коаліції [8, с. 191 – 195].

За територіальним розселенням українці переважають у північних, північно-західних районах, що належать до Південної Слобожанщини, де менше промислових підприємств, та південно-західних районах області. В сільських районах росіяни також займають друге місце після українців, за винятком Великоновосілківського району, де більше греків. У трьох містах росіяни дещо перевищують чисельний склад (у Донецьку росіяни складають 48,15%, українці – 46,65%, у Макіївці росіян – 50,8%, українців – 45% та Єнакієвому росіян – 51,4%, українців – 45,3%).

На непідконтрольних Україні територіях Донеччини, за даними перепису 2001 р., українців проживало 51,1%, росіян – 44,1%, греків – 1,0%, білорусів – 1,1%, татар – 0,6% [7].

Етнографічна різноманітність українського населення Донеччини наповнилась вихідцями з Західної Бойківщини після договору про обмін територіями між СРСР і Республікою Польща у 1951 р., який ще називають «Акцією-51». Бойки були депортовані по 25 селах Північної Донеччини, найбільше у Волноваський і Тельманівський райони та Одеську, Миколаївську, Херсонську області. Вони привезли з собою власну етнографічну культуру і, незважаючи на ментальні відмінності та відрив від етнокультурного середовища, відроджують історичну пам'ять [9]. На сьогодні, згідно з декомунізаційними законами, Тельманівський район, який знаходиться на окупованих територіях, перейменовано на Бойківський.

На Луганщині проживали представники 120 національностей, серед них переважну більшість становили українці (58%). Другою за кількісною ознакою національністю є росіяни (39%), третьою – білоруси (0,8%), далі йдуть татари (0,3%), вірмени (0,3%) [7]. Представники наступних 115-ти національностей нараховували до 0,1%. Тобто чисельно українці домінують у регіоні. Етнічні українці, за Всеукраїнським переписом населення 2001 р., складають більшість в усіх районах області, крім Станично-Луганського, де переважають так звані донські козаки, які вирізняються проросійською лояльністю. Нині райцентр розташований на самій лінії розмежування і найбільше в Луганській області постраждав від військових дій. У результаті воєнних дій

населення з обережністю почало ставитися до політики «ЛНР».

Етнонаціональною особливістю краю, яка відображається на відмінностях віросповідання та політичних уподобань (що засвідчують голосування на виборах 2012 р.), є проживання переселених у результаті операції «Вісла» у 1940 – 1950 рр. українців із території Польщі. Близько 9 тисяч лемків були розпоршені по 12 районах Луганської області та у селах Верхньо-Кам'янське, Званівка, Роздолівка Артемівського району Донецької області. Найбільш компактно представники цієї етнічної групи живуть у селі Переможному. За підрахунками П. Ясинчака, голови товариства українців «Ватра», депортованих з Польщі, в Луганській області мешкало близько 30 тисяч лемків та їхніх нащадків. Про відновлення їх самоідентифікації свідчать проведення з 2005 р. міжнародних фестивалів «Стежками Лемківщини» в селі Переможному, що знаходиться за кілька кілометрів від Луганського аеропорту [10].

Серед населення (за даними перепису 2001 р.), що проживало в районах, які на сьогодні не підконтрольні Україні, українці склали 52,4%, росіяни – 44,1%, білоруси – 0,9%. Загалом внаслідок бойових дій на території Луганщини та Донеччини населення скоротилося більш ніж на чверть [11].

Етнорегіональна специфіка Донецької та Луганської областей визначалася в основному промисловими потребами у вугледобувній та металургійній галузях, особливо у 60 – 80-ті роки XIX ст., та індустріалізації СРСР. Так, у 1880-х роках помітно зростає приплив росіян з перенаселених центральних губерній до центрів важкої промисловості

Донбасу. В цей же час змінюється характер міграції з земельної на промислової і у білорусів. Разом з тим росіяни заселялись на українські території як колонізатори, визначаючи все місцеве – мову, літературу, культурні традиції – як варіант єдиної російської культури і держави, а білоруси, змінюючи сільський спосіб життя і розмиваючись у міському населенні, переважно асимілювалися відносно державного російського компонента.

Спільними ознаками етнополітичних процесів для національних меншин регіону стала політика коренізації та системи національного районування в УСРР у 20-х роках. Створення національних адміністративно-територіальних одиниць спричинило виділення німецьких, болгарських, грецьких та чеських сілрад, а згодом польських, єврейських, російських. Охоплення відповідних національних рад національними районами на 1927 р. було таким: болгарські райони – 70%, німецькі – 34%, польський – 10%, єврейський – 4%. На 1925 р. функціонувало також 19 селищних рад (єврейських), у 1926 р. – 52 (єврейські), а в 1927 р. – 118 (49 російських та 69 єврейських). У 1931 р. функціонувало 25 національних районів, до складу яких входило 335 національних та декілька десятків українських сілрад. Вже у 30-ті роки значна частина населення національних районів у період індустріалізації та колективізації була депортована, виселена або мігрувала у міста з відповідною ліквідацією національних адміністративно-територіальних одиниць [12, с. 8].

Після проголошення незалежності України (від перепису населення 1989 р. до 2001 р.) відбувається тенденція зростання у відсотковому відношенні

кількості українців на 6,2% з відповідним скороченням росіян – на 5,4%. Вчені зауважують, що в Донецькій області відбувся один з найбільших спадів чисельності росіян порівняно з 1989 р. З урахуванням абсолютної динаміки кількості населення порівняно з 1989 р. кількість українців зросла на 1,9%, тоді як росіяни зазнали значного скорочення – на 20,4%.

Серед причин, які спричинили це явище, називають міграційні процеси, пов'язані з проголошенням незалежності та відновленням національної самоідентифікації населення. Попри це, такі процеси кардинально не змінили ситуації, адже росіяни не асоціювали себе з статусом меншини, прагнучи відстояти становище біетнічності чи спекулюючи поняттям багатоетнічності, що виявляється в домаганні статусу другої державної мови в регіоні, продовженні домінування російської мови у всіх сферах життя.

Схожі процеси відбувались і на Луганщині. Якщо порівнювати з попереднім переписом 1989 р., то в області кількість українців зросла на 6,1 %, росіян – зменшилася на 5,3%, інших національностей – зменшилася на 0,8%.

Співвідношення українського та російського населення у міській та сільській місцевостях як у Луганській, так і в Донецькій областях засвідчує перевагу росіян у місті, а українців – у селі. Причому протягом 1970 – 1989 рр. чисельність росіян зростає і в місті, і в селі, а до 2001 року йде процес зменшення росіян в обидвох показниках. За переписом 2001 р., питома вага українців у містах становила 56%, а в селах – 73%.

До мовних особливостей регіону відносять питання співвідношення розвитку мов етнічних меншин та рівня

русифікації. Загалом українську у Донецькій області вважають рідною 24,1%, що на 6,5 відсоткового пункту менше, ніж за даними перепису 1989 р., а російську мову – 74,9%, у 2001 р. показник збільшився на 7,2%. Перепис 2001 р. зафіксував низький відсоток визнання рідної мови своєї національності [7].

В Луганській області на 2001 р. українську мову вважали рідною 30,0% населення області, що на 4,9 відсоткового пункту менше, ніж за даними перепису 1989 р. Російську мову визначили як рідну 68,8% населення, порівняно з минулим переписом населення цей показник зріс на 4,9 відсоткового пункту. При цьому 72,55% мешканців Донецької області і 75,47% мешканців Луганської області вказали вільне володіння українською мовою [7].

Таким чином, одна шоста українців, вільно володіючи українською мовою, не визнає її рідною, її місце займає російська мова, витісняючи також мови інших національних меншин. Разом з тим, зважаючи на високий показник володіння українською мовою серед населення, проблему слід шукати в недосконалих механізмах визнання і використання її як офіційної загальнодержавної.

Третьою за чисельністю національністю Донеччини є греки, що заснували свої поселення після примусового виселення їх із Криму Катериною II в 70-х роках XVIII ст. та вдруге були піддані депортації і розстрілам через звинувачення в антирадянській діяльності та створенні націоналістичних диверсійних організацій у 1937–38 рр. Значна частина греків, які вижили, повернулися в Україну до власних домівок, частина емігрувала за часів української незалежності в Грецію. Греки створили найбільш

повну мовно-освітню інфраструктуру серед меншин. Вона включає вивчення новогрецької мови як предмета чи як факультативу в загальноосвітніх школах та підготовку вчителів новогрецької мови в Маріупольському державному гуманітарному університеті (МДГУ).

Сучасний стан військового й інформаційного протистояння Росії та України втягує і національні меншини у поле вибору політичних лояльностей. Зокрема, греки, що опинилися по різні боки лінії протистояння, постали перед дилемою вибору щодо проєвропейських орієнтацій та російської пропаганди, яка критикує етнопатріотичну політику України на території Донбасу. Зокрема, впливаючи на грецьку діаспору через політичну структуру «Товариства греків ім. Федора Стамбулжи», «Греки ДНР», російська сторона прагне спричинити сепаратистські щодо України настрої, звинувачуючи українську владу у погіршенні ставлення до меншин, асиміляційній політиці, і водночас намагається втягнути меншину у поле проросійської політики (участь у встановленні пам'ятника «Грецькому легіону» російського імператора Миколи I у Севастополі чи співпраця з Міністерством культури «ДНР»). Небезпечним є використання грецького чинника для дискредитації України в очах донеччан. Поряд з тим проголошуються заяви про бажання греків повернутися на окуповані території, що мало б легалізувати окупаційну владу в очах громадськості [13].

Схожа доля спіткала і болгар, яких переселили з Криму у села Запорізької, Миколаївської та Одеської областей, а звідти вони разом із запрошеними працівниками з Болгарії заселяли промисловий Донбас. Діяльність

із самозбереження болгар проявляється і у вивченні рідної мови, і у виданні газет, і у діяльності донецького обласного товариства болгар «Відродження».

Промислова колонізація зачепила і поляків після підписання пакту Молотова – Ріббентропа та приєднання до СРСР західноукраїнських земель. Ріст національної самосвідомості поляків відзначається у мовному та релігійному аспектах через збільшення бажаючих вивчати польську мову у школах та вищих навчальних закладах та зростання католицької громади, діяльність товариства польської культури Донбасу. Особливо польські контакти активізувалися після підготовки Євро-2012 та введення Карти поляка [14]. Загалом Польща чи не єдина країна, яка після початку військових дій в Україні та звернення своєї діаспори про підтримку запропонувала організувати евакуацію етнічних поляків.

Масовий приплив євреїв на Донбас відбувся наприкінці XIX ст. після їх виселення з центральних районів Росії. До початку XX ст. Юзівка була на чверть єврейською. Після проголошення незалежності значна кількість євреїв України мігрувала на батьківщину. Відзначається зростання їх національної ідентифікації, вивчення мови, відновлення синагог. Донецьк став регіональним центром єврейської культури, адже, окрім духовних релігійних громад і організацій, в ньому був розташований Український комітет по кашруту (комплекс законів по дозволеній їжі) і жив головний могель (людина, яка здійснює обрізання за іудейською традицією) України і Білорусії [15]. Блючою темою для євреїв в сучасних умовах протистояння стає антисемітська риторика бойовиків, поширення листівок про реєстрацію всіх євреїв у віці

старше 16 років та плату спеціального податку за їхню національну приналежність, що спричиняє напруженість у суспільстві [16].

За часів Катерини II колонізували степи Приазов'я і німці. Однак у період Другої світової війни щодо німців було визначено статус прихильників фашизму, що спричинило масові розстріли, депортації у Казахстан та заслання. Важливою для цієї меншини є офіційна реабілітація національних меншин за етнічною ознакою, тому до сьогодні в цих областях відзначають дні пам'яті жертв насильницької депортації 1941 р. Разом з тим благодійні фонди етнічних німців опікуються своїми переселенцями із Східної України, створюючи програми реабілітації.

Загалом можна прослідкувати загальну тенденцію риторики лідерів невизнаних республік щодо національних меншин – наявність поляків, болгар, німців чи інших груп дає підставу апелювати до країн їхнього походження про визнання цих сепаратистських утворень. Тобто люди стають заручниками політичної гри, однак не мають права на виявлення власних уподобань до своїх європейських батьківщин.

Окремо в етнонаціональному питанні регіону слід виділити представників тих меншин, яких пов'язують зі зростанням конфліктогенної ситуації. Однак якщо ромів найчастіше звинувачують у крадіжках чи наркоторгівлі, то виникають нові, часто багатоетнічні, угруповання, що мають терористичний характер. Зокрема, батальйон «Восток» як озброєне формування з кавказців, осетинів, угорців, сербів чи численні загони бойовиків, сформовані за етнічною ознакою, що воюють на боці т. зв.

«ДНР», тероризують місцеве населення, адже не виявляють ніяких почуттів ні до цих територій, ні до їх національного наповнення. Не відіграє ніякої ролі навіть риторика захисту «суверенних» прав та амбіцій лідерів «Новоросії», адже основною метою стає участь у воєнному конфлікті. На Луганщині виникло додаткове військове формування – «Національна казачья гвардія» «Всевеликого войска Донского», яка воює проти всіх задля захисту росіян, козаків і білорусів.

Всі ці показники по-різному оцінюються українською та російською сторонами, адже в територіальному, етнокультурному, соціальному плані Донбас – це український регіон, який легітимізував українську владу участю у виборах, загальноукраїнських подіях, конкурсах, акціях протестів, творив українську культуру, спорт і т. д. Проаналізувавши ці показники через призму сучасних дописів «Новоросії», співвідношення національностей, їх мовних уподобань трактується в протилежному значенні – багатолітньому відриві від російської культури, негативних примусових українізаційних процесах, розриву з «русским миром», волі населення повернутися в загальноросійське поле.

До передумов гуманітарної кризи на Донбасі зараховують формування регіональної ідентичності, яка мала чіткі маркери та орієнтири. Дослідниця О. Міхеєва розглядає її як місцевий патріотизм, культ малої батьківщини, що виріс у стійку ідентичність з поєднанням радянського конструкту Донбасу з його виділенням особливого шляху та героїзації працівників промисловості, яку не зводить до сепаратизму [17]. Однак якщо такий патріотизм не має доцентрових тенденцій щодо загальнонаціональної

структури спільноти – її символів, цілей, політичного майбутнього, а лояльність до репрезентуючої її держави нестійка, тоді можна говорити про місцеву ідентичність, яка шукає своє виявлення і поза межами держави, легко піддається на політичні маніпуляції.

Виразна донбаська регіональна ідентичність включає такі ознаки, які вирізняють з-поміж інших ідентичностей:

- формування соціально-психологічних та культурних особливостей робітничого класу, шахтарів та робітників заводів з кінця XIX ст., усвідомлення історичної місії та першости щодо селянства, яке було переважно українським;

- самоідентифікація Донецького регіону через призму соціально-статусних, економічних показників. Німецька дослідниця К. Ціммер у праці «В поліні минулої слави. Самоідентифікація і самосимволізація в Донбасі» стверджує, що місцева «уявлена спільнота» являє собою населення регіону, яке самовизначається у соціально-економічних, а не в етнічних термінах. У системі цінностей мешканців краю провідні місця досі посідають участь у виробництві матеріальної промислової продукції та лояльність до регіональної спільноти і, відповідно, до регіональних еліт [18, с. 428];

- підкреслено інтернаціоналістський тип самосвідомості й ідентифікації, що був характерний для радянської політичної риторики, наголошування на «інтернаціональності» і «поліетнічності», об'єднання не на етнонаціональній основі, а на ідеологічному й цивілізаційному фундаменті, в основу якого було покладено ствердження власної унікальності й передової ролі [18, с. 429].

Є. Головаха, Д. Титаренко визначають, що донбаська ідентичність є

вкоріненою радянською формою шанованого українського регіону, що ідентифікував себе з Радянським Союзом. Разом з тим це дуже патерналістський регіон, де має бути хазяїн, наприклад держава, що все забезпечить, вважає П. Жебрівський [19].

У регіональній ідентичності Донбасу можна виділити такі процеси, як: поява своєї місцевої еліти, яка за радянським принципом здатна репрезентувати регіон, поява відчуття несправедливого ставлення з боку Києва, недооцінення передового пролетарського центру, незгода з політичними орієнтирами, найгостріші з яких – геополітична орієнтація, мовний дуалізм, несприйняття Майдану. Ці процеси загострили напруженість і дезорієнтованість у суспільстві.

Я. Грицак вважає, що донецька ідентичність, яка свого часу не визначилася ні як радянська, ні як російська, але й українською не стала, руйнується. Особливо в умовах воєнних дій прагнення втекти від конфлікту сприяє ідентифікації півночі Луганщини з Слобожанщиною, а Маріуполя з Приазов'ям [20].

Цілком новим конструктом є формування фейкових ідентичностей «ДНР» і «ЛНР» на основі формування страху перед війною, імовірних переслідувань в Україні та позитивних перспектив Великої Росії. При цьому, виходячи із спостережень дослідників, пропагування відбувається насамперед серед молоді аудиторії, яка опинилася перед вибором: Україна чи Росія. Зважаючи, що інформаційне поле, освіта та оточення знаходяться під російським полем, то і маркери ідентичності наповнюються відповідними ціннісними означеннями. Разом з тим молоде покоління, народжене

в Україні та зорієнтоване на світові пріоритети та технології, не завжди сприймає пропаганду та нову ідеологію. Концепт «русского мира», прописаного в конституціях невизнаних республік, виявляє звичний режим спілкування і світогляду радянської людини. Однак лінія розмежування щороку поглиблює протиставлення України та окупованих територій і може перерости до незворотних змін у свідомості громадян.

Значний акцент у політиці так званих «ДНР» та «ЛНР» робиться на утвердженні ідеології «русского мира», демонстрації активного культурного життя регіону, адже іншого немає, та їх єдиної мети – об'єднання з Росією. В цих прагненнях межі власної ідентичності зазнають постійних змін – від субетнічної спільності, що входить до складу російської цивілізації [21], до заяв про недопустимість створення якихось нових національностей, що не можуть ефективно себе реалізувати без Росії [22].

Ідеологічною основою нової ідентичності є пропагований «русский мир» та «единение». Як у політичній риториці керівництва РФ, так і в ідеологів «русской весны» звучить заклик до месійного відродження великої спільноти з гаслом «мы – русские», що ґрунтується на засадах російської мови та культури, історичної пам'яті, яка сягає в глибину віків. Вона чітко фіксується в пам'яті населення в образах «Великої Вітчизняної війни», орієнтує творення національної свідомості на православ'я, колективізм, справедливість, спрямована фактично на відновлення основ радянського ладу [23].

Особливостями сучасних етнонаціональних процесів на непідконтрольних Україні територіях («ДНР» та «ЛНР») є:

– русифікація, що проявляється у витісненні української мови з системи освіти та публічного простору. Процес русифікації розглядається як позитивна передумова створення особливої спільноти людей, на формуванні генетичної пам'яті та менталітету яких відобразилося єднання з Росією та «русским началом» як у царський, так і в радянський період.

Відповідно до цієї політики упродовж 2014/15 навчального року на території «ДНР» та «ЛНР» відбувалося переведення шкіл з українською мовою викладання на російську, ліквідація класів з українською мовою навчання, зменшення кількості годин на вивчення української мови у школах. Практика русифікації залишилася з радянських часів – відмова від української оформляється через заяви батьків, здійснюється психологічний тиск, запроваджуються нові програми з гуманітарних предметів за російським зразком [24];

– десимволізація, що прослідковується як протиставлення ознакам декомунізації України через заміну українських назв у підручниках, топоніміці, заборону вітань («Слава Україні!», визнання націоналістичних символів чи структур карається законом) та створення чи відродження імперських (цар Микола) та радянських (включно зі Сталіним) символів;

– перегляд історії, під час якого історичні події України в шкільних програмах спочатку замінили краєзнавчим курсом, зі значним акцентом на вивчення російської історії, а згодом історія краю виявилась споконвічно російською, з сильним акцентом спільного бажаного майбутнього. Така тенденція створює спільний для обох утворень

історико-географічний орієнтир на Росію та протиставляє всьому іншому світові, що лише посилює відчуження регіону. Більше того, нові «Погодіни» прагнуть подати незалежність України як «український проект», що був розроблений як зброя проти всього російського, а діячів УНР трактують виключно як сепаратистів;

– орієнтація на «русский мир» та єднання в єдиному слов'янському морі під проводом Росії, що відбувається як спроба реінкарнації радянських відносин з їх ідеологічною маскультурою. Це чітко прослідковується в заходах культури під час концертів («Донецк – моя малая Родина!»), міжнародних свят (Дня Родного языка, «Дни дружбы и единения славян»);

– збережена пропаганда так званої інтернаціональності як показника дружби і єднання. Зокрема, сайт Мінкультури «ДНР» засвідчує активну діяльність національних меншин через проведення фестивалів національних культур, концертів, спортивно-розважальних заходів, семінарів, вечорів пам'яті, видання періодичних видань, створення Ради Національно-культурних об'єднань Донеччини (СНКОД), що формує передумови для дружби народів Донбасу. Так, наприклад, проведення міського фестивалю Єдності національних культур «Мелодии единства» в Донецьку засвідчує наявність російського товариства «Дари добро», білоруського культурно-просвітницького товариства «Неман», татарської національно-культурної організації, організації польської культури «Полонія», культурно-просвітницького товариства ромських жінок «Мирикля», товариства греків «Эгида» [25]. Тенденції відновлення російських контактів, культурних

зв'язків з Росією, які «були перервані» за роки незалежності України, відвідування творчими колективами міст Росії виявляють ностальгію за радянським минулим і водночас є проектом втягнення регіону в орбіту метрополії;

– протиставлення політики Києва як терористичної і злочинної на противагу базованій на радянському досвіді політиці місцевої влади. Зокрема, відслідковуються всі суперечності щодо питань подій на Волині часів Другої світової війни, пропагують поняття «Волинська різня» чи «бандерівський фашизм». Часто лозунгом, який має стати передумовою об'єднання, є гасло радянського минулого: «Донбасс никто не ставил на колени и никому поставит не дано»;

– створення нової ідеології проекту «Новороссия» від підписання спільної угоди 24 травня 2014 р. щодо цього новотвору до спорудження пам'ятників загиблим у війні чи формування нових героїв із середовища бойовиків та номенклатури. Цікаво, що на передній план на Луганщині виходять не стільки національні структури, як певне уособлення регіону – донські козаки, що не лише популяризують свою субкультуру, а є воюючим осередком, представниками молодшої генерації (отримують номінації «Молодой патриот года», проводять фестивалі козацької культури «Любо»), тобто стають російським місцевим представництвом регіону. Дана тенденція зорієнтована на протиставлення донського козацтва бандерівській Україні, а «русского мира» – всій цивілізації [26].

Українці, що залишилися на окупованих територіях, опинилися в ситуації етнополітичного конфлікту та переслідувань. Попри відсутність української

преси та радіомовлення, вони позбавлені власних символів, переслідуються через політичні вподобання, постійно оцінюються з позиції таємного агента українського світу, що визначається як дискримінація за національною ознакою.

Таким чином, можна говорити про значні регіональні проблеми перед війною на території Донбасу, які стосувалися русифікації різних етнічних груп, нечіткої національної ідентифікації, швидше за все, сформованої на поділу лояльностей між регіональним статусом промислового центру та українською державністю, наявністю очікувань реінкарнації радянського минулого, пов'язаного з надією на підтримку Росії. Разом з тим не відзначено чітких ознак конфліктів на етнічній основі між представниками різних меншин та українців. Швидше за все, несприйняття стосувалося політики центру щодо дратівливих тем статусу російської мови, тобто легалізації не стільки російської меншини, як російськомовних громадян, культурної та зовнішньої політики. Все це посилює появу регіональної відокремленості, яка, однак, не акцентувала на сепаратистських питаннях.

І політики, й експерти метою гібридної війни вважають не лише етнополітичну дезінтеграцію України, а й подальшу етнополітичну інтеграцію квазідержавних утворень на пострадянському просторі навколо Росії. Власне, з цією метою конструюються квазіідентичності на окупованих територіях, які, підкреслюючи підтримку adeptів «русского мира» та повну протилежність всьому українському, прагнуть трансформувати український простір у проросійський, прорадянський, пропутінський форпост ворожої нам держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко Н. До питання про методологічні особливості етнодемографії. Проблематика, основні напрями та результати сучасних етнодемографічних досліджень // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2011. – Вип. 2. – С. 55 – 78.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
3. Popson N. Ukrainian National Identity. – The «Other Ukraine» – Jul 07, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wilsoncenter.org/publication/ukrainian-national-identity-the-other-ukraine>
4. Green L. National identity reaffirmation in the post-Soviet era: The case of Belarus and Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-ir.info/2011/08/01/national-identity-reaffirmation-in-the-post-soviet-era-the-case-of-belarus-and-ukraine/>
5. Рябчук М. «Яничари» і «свидомиты». Про дві версії української ідентичності та їхній конфліктний/конфронтаційний потенціал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/sergeAmes/a-15763746>
6. Jackson P. Ukraine crisis: 'Frozen conflicts' and the Kremlin – BBC News. – 10 September. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-29078541>
7. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/>
8. Кононов И. Ф. Украинско-русская доминирующая коалиция как фактор развития этнической структуры Украины / И. Ф. Кононов // Диалог украинской и русской культур в Украине. Материалы IV Международной научно-практической конференции (9–10 декабря 1999 г., г. Киев). – К., 2000. – С. 191–195.
9. Гасиджак Л. І. Бойки в етнокультурному просторі Донеччини // Роль етнічних спільнот Донеччини в розбудові української державності: Матеріали I регіональної конференції, Донецьк, 15–16 грудня 2006 р.
10. Голосування західноукраїнських переселенців // 27 листопада 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pollotenchegg.livejournal.com/132845.html>
11. Гуманитарная карта ситуации и потребностей Донецкой и Луганской областей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://map.dopomozhemo.tv/>
12. Гуцало Л. В. Національно-територіальне районування в УССР (20-30-ті роки ХХ ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – 14 с.
13. Никоноров А. Зачем РФ разыгрывает греческую карту в Украине? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tolko-pravda.pp.ua/?p=2185>
14. Спецпроект «Донбасс для всех». Донецкие поляки: музыканты, футболисты и священники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donbass.ua/news/region/2011/12/26/specproekt-donbass-dlja-vseh-doneckie-poljaki-muzykanty-futbolisty-i-svjaschenniki.html>
15. Спецпроект «Донбасс для всех». Евреи не учат жить, зато помогают материально [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donbass.ua/news/region/2012/02/11/specproekt-donbass-dlja-vseh-evrei-ne-uchat-zhit-zato-pomogajut-materialno.html>
16. Донецкие представители ДНР обя-зали всех евреев зарегистрироваться [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.0629.com.ua/news/517534>
17. Буткевич Б. Донбас. Період застою. Історик-соціолог Оксана Міхеєва про те, чому мовчить донбаська інтелігенція та чого хоче тамтешній бізнес // Тиждень. – 26 грудня, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/97201>
18. Донбас в етнополітичному вимірі. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
19. Дорош С. Донбаський вузол: менталітет чи сепаратизм – ВВС Україна – 7

липня 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160606_donbass_mentality_identity_sd

20. Грицак Я. Зараз наступає кінець донбаської ідентичності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/27691372.html>

21. Прокопенко А. «Ученые» Луганска обсудили идентичность «ЛНР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tribun.com.ua/32722>

22. Колишній лідер бойовиків ДНР висміяв «донецьку національність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novyny.online.ua/738997/kolishniy-lider-boyovikiv-dnr-vismiyav-donetsku-natsionalnist/>

23. Русская идея 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://haile-rastafari.livejournal.com/?skip=30>

24. Аналітичний огляд «Становище української мови в 2014–2015 роках» // MediaSapiens. – 2015. – 10 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/analitichniy_oglyad_stanovische_ukrainskoi_movi_v_20142015_rokakh/

25. В ДНР проходять заходи, приурочені до 170-ліття со дня народження класика польської літератури Генрика Сенкевича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnr-online.ru/v-dnr-proxodyat-meropriyatiya-priurochennye-k-170-letiyu-so-dnya-rozhdeniya-klassika-polskoj-literatury-genrika-senkevicha/>

26. Кравченко А. Культурный бум в «ЛНР»: новая идентичность или «Старая шарманка»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://informator.media/archives/81507>

REFERENCES

1. MAKARENKO, N. (2011). On the Question of Methodological Specifics of Ethnodemography. Problematics, Main Directions and Results of Modern Ethnodemographic Research. *Naukovi zapysky*

Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa (Scientific Bulletin of I. F. Kurasa Institute of Political and Ethnonational Studies), Vol. 2, pp. 55–78. [in Ukr.]

2. ANDERSON, B. (2001). *Imagined Communities. Thoughts on the Origin and Spread of Nationalism*. Kyiv: Krytyka, 272 p. [in Ukr.]

3. POPSON, N. (July 7, 2011). Ukrainian National Identity. *The “Other Ukraine”*. [online]. Available at: <http://www.wilsoncenter.org/publication/ukrainian-national-identity-the-other-ukraine> [in Eng.]

4. GREEN, L. *National Identity Reaffirmation in the Post-Soviet Era: The Case of Belarus and Ukraine*. [online]. Available at: <http://www.e-ir.info/2011/08/01/national-identity-reaffirmation-in-the-post-soviet-era-the-case-of-belarus-and-ukraine/> [in Eng.]

5. RIABCHUK, M. “Janissaries” and “Svidomits”. *On Two Versions of the Ukrainian Identity and Their Conflict/Confrontational Potential*. [online]. Available at: <http://www.slideshare.net/sergeAmes/a-15763746> [in Ukr.]

6. JACKSON, P. (September 10, 2014). Ukraine Crisis: ‘Frozen Conflicts’ and the Kremlin. *BBC NEWS*. [online]. Available at: <http://www.bbc.com/news/world-europe-29078541> [in Eng.]

7. *All-Ukrainian Census for 2001*. [online]. Available at: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/> [in Ukr.]

8. KONONOV, I. (2000). Ukrainian-Russian Dominating Coalition as the Factor for Developing Ethnic Structure of Ukraine. In: *Dialog ukrainskoy i russkoy kultur v Ukraine. Materialy IV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, 9–10 dekabrya 1999 g.* (The Dialogue of the Ukrainian and Russian Cultures in Ukraine. Proceedings of the Conference. December 1999) Kyiv, pp.191–195. [in Rus.]

9. HASYDZHAK, L. (2006). Boyko People in Ethnocultural Realm of Donetsk Region. In: *Rol etnichnykh spilnot Donechchyny v rozbudovi ukrainskoi derzhavnosti: Materialy I regionalnoi*

konferentsii, 15–16 hrudnya, 2006 r. (Role of Donetsk Ethnic Communities in Ukrainian State Building: Proceedings of the 1st Regional Conference. December 2006) Donetsk. [in Ukr.]

10. *Voting of West-Ukrainian Migrants* (November 27, 2007). [online]. Available at: <http://pollotenchegg.livejournal.com/132845.html> [in Ukr.]

11. *Humanitarian Map of the Situation and Needs of Donetsk and Luhansk Regions*. [online]. Available at: <http://map.dopomozhemo.tv/> [in Rus.]

12. HUTSALO, L. *National and Territorial Destruction in the USSR (1920s-30s)*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History]. Kyiv, 14 p. [in Ukr.]

13. NIKONOROV, A. *Why is Russian Federation Playing Greek Card in Ukraine?* [online]. Available at: <http://tolkopravda.pp.ua/?p=2185> [in Rus.]

14. *“Donbass for All” Special Project. Donetsk Poles: Musicians, Soccer Players, and Priests*. [online]. Available at: <http://donbass.ua/news/region/2011/12/26/specproekt-donbass-dlja-vseh-doneckie-poljaki-muzykanty-futbolisty-i-svjaschenniki.html> [in Rus.]

15. *“Donbass for All” Special Project. Jews Don’t Teach Life, But Help Financially*. [online]. Available at: <http://donbass.ua/news/region/2012/02/11/specproekt-donbass-dlja-vseh-evrei-ne-uchat-zhit-zato-pomogajut-materialno.html> [in Rus.]

16. *Donetsk Representatives of DPR Obligated All Jews to Registration*. [online]. Available at: <http://www.0629.com.ua/news/517534> [in Rus.]

17. BUTKEVYCH, B. (December 26, 2013). *Donbass. Time of Stagnation. Historian and Sociologist Oksana Mikheeva on the Reasons for the Silence of Donbass Intelligentsia and the Desires of Local Business. Tyzhden*. [online]. Available at: <http://tyzhden.ua/Society/97201> [in Ukr.]

18. *Donbass in Ethnopolitical Dimension* (2014). Kyiv: I. F Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 584 p. [in Ukr.]

19. DOROSH, S. (July 7, 2016). *The Donbass Knot: Mentality or Separatism? BBC Ukraina*. [online]. Available at: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160606_donbass_mentality_identity_sd [in Ukr.]

20. HRYTSAK, Ya. *The End of Donbass Identity Is Coming*. [online]. Available at: <http://www.radiosvoboda.org/a/27691372.html> [in Ukr.]

21. PROKOPENKO, A. *Luhansk “Scholars” Discussed the Identity of “LPR”*. [online]. Available at: <http://tribun.com.ua/32722> [in Rus.]

22. *Ex-Leader of DPR Gunmen Derided “Donetsk Identity”*. [online]. Available at: <http://novyny.online.ua/738997/kolishniy-lider-boyovikiv-dnr-vismiyav-donetsku-natsionalnist/> [in Ukr.]

23. *Russian Idea of 2016*. [online]. Available at: <http://haile-rastafari.livejournal.com/?skip=30> [in Rus.]

24. *The Analytical Overview “The Ukrainian Language Condition in 2014–2015”*. (July 10, 2015) [online]. *Media Sapiens*. Available at: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/analitichniy_oglyad_stanovische_ukrainskoi_movi_v_20142015_rokakh/ [in Ukr.]

25. *DPR Witnesses the Events on Commemoration of the 170th Birth Anniversary of the Polish Literature Classic Henryk Sienkiewicz*. [online]. Available at: <http://dnr-online.ru/v-dnr-proxodyat-meropriyatiya-priurochennye-k-170-letiyu-sodnya-rozhdeniya-klassika-polskoj-literatury-genrika-senkevicha/> [in Rus.]

26. KRAVCHENKO, A. *A Cultural Boom in “LPR”: New Identity or a “Broken Record”?* [online]. Available at: <http://informer.media/archives/81507> [in Rus.]

T. Boiko

**Politization of Contemporary Ethnonational Processes in Donetsk Area:
Risks of Irreversibility**

Abstract

The key purpose of the article is to analyze ethnonational processes in Donetsk area, demographic manifestations, and peculiarities of national minorities' life in the region. It is highlighted that borders between Ukrainian and Russian identities are vague and fluctuating. This is proved by markers of national and linguistic self-expression. Territories of Donetsk and Luhansk regions are rich in multinational component and saturated with displaced ethnographic groups: lemkos, boykos, Don Cossacks, expressing different political loyalties.

Ethnonational processes of the regions were characterized by significant human migrations caused by the industrial development of the region and accompanied by urbanization and Russification of the minorities, their physical and ethnocultural extermination in the course of deportations. This shaped an ethnically heterogeneous and nationally indifferent space.

Formation of Donetsk regional identity is reckoned among the preconditions of humanitarian crisis. It was based on the cult of small industrial motherland and soviet paternalistic values.

Formation of fake identities of DPR and LPR, based on the growing fear of war, possible persecutions in Ukraine, and reunification with Russia, is a totally new construct. Considerable Russification, desymbolization, rewriting of history, and propaganda of the "Russian World" values can grow into irreversible changes in the consciousness of Ukrainian citizens.

У регіональній ідентичності Донбасу можна виділити такі процеси, як: поява своєї місцевої еліти, яка за радянським принципом здатна репрезентувати регіон, поява відчуття несправедливого ставлення з боку Києва, недооцінення передового пролетарського центру, незгода з політичними орієнтирами, найгостріші з яких – геополітична орієнтація, мовний дуалізм, несприйняття Майдану. Ці процеси загострили напруженість і дезорієнтованість у суспільстві.

Я. Грицак вважає, що донецька ідентичність, яка свого часу не визначилась ні як радянська, ні як російська, але й українською не стала, руйнується. Особливо в умовах воєнних дій прагнення втекти від конфлікту сприяє ідентифікації півночі Луганщини з Слобожанщиною, а Маріуполя з Приазов'ям.